

Олеся Яхно

Аудит зовнішньої політики: Україна-Росія

Дискусійна записка

Київ 2016

Публікація підготовлена у рамках проекту Інституту світової політики «Аудит зовнішньої політики України». Цей проект виконується за підтримки «Чорноморського фонду для регіональної співпраці» Німецького фонду Маршалла (GMF).

Погляди, висловлені в публікації, відображають особисту позицію авторки та не обов'язково відображають погляди Інституту світової політики (ІСП) та Німецького фонду Маршалла (GMF). Забороняється відтворення та використання будь-якої частини цього дослідження у будь-якому форматі, включаючи графічний, електронний, копіювання чи використання в будь-який інший спосіб без відповідного посилання на оригінальне джерело.

Зміст

1. Вступ
2. Регіональний та глобальний виміри українсько-російських відносин
  - 2.1. Регіональний контекст. Кінець знайомого пострадянського світу
  - 2.2. Глобальний контекст. Недоговорадатність Росії як суб'єкта міжнародних відносин
3. Інтереси Росії щодо України. Інтереси України щодо Росії
  - 3.1. Яка Україна потрібна Росії
  - 3.2. Яка Росія потрібна Україні
4. Групи інтересів та впливу
5. Наявні і потенційні ризики
6. Рекомендації
7. Подяка

1. Вступ

Відносини між Україною та Росією завжди були важливим фактором впливу на ситуацію як на регіональному рівні (пострадянський простір), так і на глобальному геополітичному (світовий контекст).

Отже, говорячи про українсько-російські відносини, маємо справу з двома вимірами – регіональним та глобальним. Для Росії як регіонального лідера Україна завжди мала й має ключове значення. Як країна, близька тісними родинними зв'язками, зв'язністю економік та за рівнем спільних проблем та підходів, притаманних всім пострадянським країнам (корупція, слабкі інститути держави та суспільства, зокрема).

Відповідно будь-який, умовно кажучи, «відрив» України від політичних, економічних та суспільних «стандартів» РФ дуже болюче сприймався російською владою. Оскільки демонстрував, що на пострадянському просторі може з'явитись альтернатива Росії як центру, до якого традиційно тяжіли колишні республіки СРСР – Україна як толерантна та безконфліктна країна, де рушієм усіх процесів є, перш за все, громадянське суспільство, демократичні ЗМІ та конкуренція як базовий принцип поступу та розвитку.

Важливість України для внутрішньо-та зовнішньополітичного курсу Росії усвідомлювали усі президенти РФ. Доцільно згадати у цьому контексті вислів президента Бориса Єльцина, який казав, що варто починати робочий день з запитання: «А що ти зробив для України?». Регіональне лідерство РФ, в свою чергу, дозволяло позиціонувати себе як впливового геополітичного суб'єкта, що безумовно додавало Росії ваги в тих чи інших переговорних позиціях зі світовими лідерами.

Відтак, втрата Росією України так чи інакше означає втрату лідерських позицій на регіональному рівні, сприяє диверсифікації та переорієнтації частини колишніх радянських республік на інші центри впливу, окрім Москви. Саме тому будь-які спроби України здійснювати власні кроки в тому чи іншому питанні/напрямку зовнішньої політики завжди сприймалися Кремлем безкомпромісно. Нерідко Росія упереджувала той чи інший крок України, демонструючи, до яких дій вона може вдатися у разі чого, а також випробовуючи готовність України до відповіді (наприклад, конфлікт навколо острова Коса Тузла у жовтні 2003 року).

Незважаючи на перші прояви того, в якому напрямку може рухатися Росія в перспективі – беручи до уваги, «мюнхенську промову» Путіна у лютому 2007 році та війну РФ з Грузією у серпні 2008 році – Захід все ж, мабуть, недооцінив можливого масштабу розвороту РФ у майбутньому. Як і Україна, яка отримала незалежність безкровно і навряд чи допускала реальну воєнну загрозу з боку Росії. Українські еліти не думали, що відсутність армії та спецслужб, оскільки вони руйнувалися роками, а також наявність роз'єднувальних доктрин, навколо яких спекулювали різні політики/партії усі 23 роки поспіль з метою легкого отримання електоральних результатів на виборах, стануть передумовами вразливості України для зовнішньої агресії в критичний момент української історії.

Лише у 2014 році українці зрозуміли реальний зміст тези Леоніда Кучми про те, що «Україна – не Росія». По суті, йшлося про необхідність побудови нової ідентичності Української держави. І в цьому повільному процесі побудови, якому Росія всіляко перешкоджала,

євроінтеграція завжди сприймалася не стільки як мета та кінцевий результат, скільки як процес, як довгострокова гарантія незалежності України від Росії¹.

РФ, в свою чергу, протидіяла Україні на наступних рівнях.

По-перше, РФ або домовлялася, або «купувала газом», або шантажувала Захід можливими наслідками активізації євроатлантичної інтеграції України. Приміром, у 2008 році на саміті НАТО в Бухаресті Володимир Путін сказав, що «Україна – це навіть не держава. Частина її територій – це Східна Європа, а частина, і значна, подарована нами», і в разі вступу в НАТО Україна може припинити існування в своїх нинішніх кордонах².

По-друге, Росія займалася не так розвитком гуманітарних і культурних проектів, скільки використовувала їх для перешкоджання формування Україною тієї самої ідентичності. «Русский мир» бачив своє функціональне призначення не у вибудовуванні діалогу і розвитку проектів на позитиві і взаємній вигоді, а в тому, щоб не допустити домінування української мови, створення єдиної помісної православної церкви в Україні, загалом, перетворення країни на самодостатню (політично, економічно, культурно, психологічно), а, значить, і реально незалежну та невразливу.

По-третє, Кремль постійно вдавався до всіляких дій з дискредитації України як партнера в очах Заходу (Україна краде газ, там постійно відбуваються дострокові вибори, політичний хаос та нестабільність і т.д.), а також до спроб шантажу лідерів України, які в уявленні РФ проводили прозахідну політику.

Врешті-решт, усе завершилось анексією Криму та воєнною агресією на Донбасі.

До подій 2014 року Україна і Росія як пострадянські держави переживали багато в чому схожі процеси. Пострадянський простір в силу відсутності мотивації у еліт практично не піддається реформам. Тут працюють лише тактичні підходи, орієнтовані на швидкий та короткостроковий результат. Саме тому в Росії була сформована сировинна економіка, яка залежить від цін на енергоресурси. Саме тому в Україні була сформована хоч і експортно орієнтована економіка, але така, що багато в чому залежала від зовнішнього попиту і ціни на російський газ. Після того, як Росія почала війну проти України, в тому числі політичну, економічну, інформаційну, Україна не має вибору, крім як проводити реформи, боротися з корупцією, займатися енергодіверсифікацією та заміщенням російських ринків, зміцнювати обороноздатність, реалізовувати об'єднавчі доктрини, формувати відповідальний політичний клас – в загальному, все те, що працює на виживання і розвиток держави, перетворення України в сучасну європейську країну, відновлення територіальної цілісності країни в межах 1991 року.

Росія ж – добровільно і за власною ініціативою відкидає себе за рівнем економіки у XIX сторіччя. Ставка Кремля на крах Української державності провалилася, а розрив регіональних зв'язків у результаті болючіше позначиться на самій Росії – агресивна поведінка РФ так чи інакше змушує шукати економічні альтернативи не тільки Україні, а й інші пострадянські країни. Російська влада, чинна чи наступна, неодмінно визнає політику останніх двох років помилковою, намагатиметься відновити думку про Росію як про договороздатного партнера. Утім, цей період для РФ увійде в історію як період добровільної

---

¹ Олеся Яхно, «Украина – не Россия. Теперь выбор за РФ», «Главком», 25.02.2015,

<http://glavcom.ua/publications/128549-ukraina-%E2%80%93-ne-rossija.-teper-vybor-%E2%80%93-za-rf.html>

² «Блок НАТО разошелся на блокпакеты», «Коммерсант», 07.04.2008, <http://kommersant.ru/doc/877224>

відмови від перспектив країни і відкидання назад в минуле за рівнем можливостей. Оскільки мова йде про «архаїзацію» країни загалом. Концепція ізоляціонізму для держави і суспільства – це завжди випадання зі світових процесів, відставання на багато кроків. У той час як весь світ розвивається, Росія фактично пропускає цілий раунд геополітичної гри.

Думаю, що РФ у результаті через довгий шлях трансформацій прийде до статусу держави, яка чітко розуміє своє місце в сучасному світі: велика країна зі значними природними ресурсами і людським потенціалом, але – не обов'язково глобальна і навіть не регіональна держава.

Мета цього дослідження – спрогнозувати подальші можливі вектори розвитку взаємовідносин між Україною та Росією з урахуванням різних факторів, а також сформулювати позицію та бачення двосторонніх відносин, які в принципі можуть бути прийнятними для України, наскільки це взагалі можливо в існуючих реаліях. Увага акцентуватиметься не стільки на кількісних показниках, скільки на можливих трендах. Оскільки саме від них в подальшому і залежатиме реальний рівень відносин.

2. Регіональний та глобальний виміри українсько-російських відносин

2.1. Кінець знайомого пострадянського світу

На сьогодні ми можемо стверджувати, що пострадянського світу, сформованого після розвалу Радянського Союзу у 1991 році, більше не існує. Причому крах цього світу своїми діями прискорила сама ж Росія, яка начебто якраз і була більше всіх зацікавлена у збереженні статус-кво. Переформатування, яке в найближчі роки матиме цілком зрозумілі обриси на пострадянському просторі, де-факто вже розпочалося.³

Незважаючи на «кольорові революції» в низці держав, п'ятиденну війну РФ з Грузією у 2008 році, відносну ресурсну незалежність окремих країн СНД Центральної Азії, Росія залишалася регіональним лідером, модератором та ініціатором інтеграційних процесів на пострадянському просторі. Перспектива такого лідерства в подальшому залежала, в першу чергу, від самої ж Росії. Якби Росія реформувала та модернізувала свою економіку, з великою часткою імовірності вона б ще довго і надалі залишалася центром впливу на пострадянському просторі.

До 2013-2014 років Кремль вибудовував свої дії, виходячи з так званої «наздоганяючої стратегії» у внутрішній політиці, у зовнішній політиці – виходячи з прагнення консервації пострадянських режимів, умов, правил, ґрунтуючись на наступних базових позиціях/мотиваціях.

1. Зупинити/загальмувати інтеграцію пострадянських держав у європейські/євроатлантичні проекти. Причому такий підхід не завжди відображав мотивацію з точки зору геополітично значимих питань, де позиція Росії традиційно була безкомпромісною (наприклад, питання розширення НАТО на Схід). Нерідко – ми спостерігали прояви ревності та конкуренції у питанні того, хто з країн СНД швидше/ефективніше інтегрується у ті чи інші західні проекти/інституції (наприклад, у СОТ), оскільки це підривало беззаперечність російського лідерства в регіоні.

---

³ Олеся Яхно, «Кінець знайомого постсоветского мира», УП, 20.08.2015, <http://blogs.pravda.com.ua/authors/yakhno/55d605bf1b16d/>

2. Втягнути пострадянські країни в інтеграційний проект не з метою можливих економічних вигод і формулювання загальної ціннісної платформи, а з метою використання в якості ресурсу в переговорах з великими геополітичними суб'єктами статус регіонального лідера, який додавав би масштабу Росії.

3. Практикувати в якості *realpolitik* доктрину так званого «історичного матеріалізму». Мається на увазі те, що Росія постійно спекулювала й спекулює на спільному минулому та абстрактному спільному майбутньому. Але при цьому єдиною і справжньою мотивацією всіх інтеграційних проектів, в тому числі Митного союзу в регіональному вимірі завжди була особиста вигода. Жодна з країн, включаючи Росію, не мала достатньо ресурсу для того, щоб будувати якийсь спільний проект – відтак дбала більше про інтереси своєї країни. Саме тому, навіть після того, як де-юре з 2012 року запрацювала Зона вільної торгівлі в рамках СНД, торговельні війни нікуди не зникли – не тільки Росії з Україною, але й Росії із союзною Білоруссю.

Митний союз виявився нефункціональним і звівся до наступної формули: союз сировинної імперії Росії та інших держав без економіки, які об'єднує поточна, а не стратегічна вигода й інтерес. РФ підвищує зовнішньополітичну вагу у світі за рахунок регіонального лідерства, інші країни заробляють на перепродажі сировини.

Такий формат зберігався до 2013-2014 року. Поки Росія сама все не обнулила, перейшовши до агресивної політики щодо України. Зараз країнам Митного союзу взагалі пропонується нести солідарну відповідальність за політику і дії Кремля. Тобто, виявилось, що Митний союз створювався під війну і обмеження, а не під мир і можливості. Тому зрозуміло, що Білорусь і Казахстан не розділили ініціативу РФ щодо створення єдиної електронної бази продуктів, внесених до санкційного списку для Росії, Білорусі і Казахстану, а також ініціативу щодо введення мита на українські товари. Після набуття чинності ЗВТ України з ЄС, введення Росією мит на українські товари і продовження безмитної торгівлі з Україною пострадянських країн-партнерів РФ виявилось, що де-факто немає ні Митного союзу, ні СНД, оскільки єдині правила більше не діють.

Із двох, умовно кажучи, базових варіантів Кремль вибрав негативний. Варіант 1. Створювати реальну економіку, вибудовувати співпрацю в трикутнику «Україна-Росія-Європа» (коли об'єднуються ресурси, технології, людський капітал), розвивати дві зони вільної торгівлі – з СНД і з ЄС. Варіант 2. Спробувати зупинити силовим шляхом євроінтеграційний рух і трансформації в пострадянських країнах, що при відсутності у Росії достатніх економічних ресурсів і залежності від Заходу, де-факто лише прискорює ці трансформації. Росія вибрала другий варіант.

Це означає, що кількість невизначеності в короткостроковій і середньостроковій перспективах не зменшуватиметься, а лише зростатиме – як у самій Росії, так і загалом на пострадянському просторі. Україна, як і інші сусіди, мають справу не тільки з агресивною Росією, але й зі слабкою і непрогнозованою Росією.

Цю невизначеність з кожним днем дедалі гостріше починають відчувати, в першу чергу, партнери у Митному союзі. Білорусь і Казахстан вже зайняті пошуком альтернативи, і небезпідставно. За останній рік прозвучало кілька знакових заяв. Так, під час зустрічі з американськими конгресменами Олександр Лукашенко сказав, що Білорусь – хороший учень

і готова сприйняти поради щодо того, як зберегти і зміцнити суверенітет країни.⁴ У свою чергу, Нурсултан Назарбаєв заявив, що Казахстану треба звикати жити при ціні нафти в 30-40 доларів за барель. Низькі ціни на нафту і метали (головні експортні позиції країни), обмежений доступ до інвестицій і капіталу, нестача коштів у бюджеті – умови «нової економічної реальності», яка може розтягнутися на роки.⁵

При цьому економічні ризики не єдині. Лідери пострадянських держав починають розуміти, що, по-перше, Володимир Путін безперспективний в плані сприйняття його у світі як недоговороздатного партнера. По-друге, разом з невизначеністю збільшується і ризик потенційних конфліктів на пострадянському просторі. І справа не в можливому повторенні розмивання Росією після України кордону з іншими сусідами. Тобто не в силі Росії, а в її слабкості і проведенні волюнтаристської політики на тлі цієї слабкості. Мова йде про те, що політичний та економічний ізоляціонізм неминуче будуть послаблювати Росію. Пострадянський простір, намагаючись поступово переорієнтуватися з Росії на Захід, в якомусь сенсі де-факто стає «нічийним». На тлі цієї «нічийності» актуалізуються/уже актуалізувались конфлікти і виклики, які раніше перебували в пасивному стані. Білорусь стурбована тим, що може стати наступним об'єктом агресії РФ, залишившись сам на сам з РФ. Казахстан знаходиться під впливом Китаю і Росії. Між Вірменією та Азербайджаном – Нагірний Карабах. Крім того, Вірменія – це ще й частина теми / проблеми Курдистану. В цілому, існує загроза тероризму та ризик феодалізації пострадянських країн Центральної Азії (в цьому сенсі процес зміни влади в Узбекистані після смерті Іслама Карімова буде до певної міри показовим). По-третє, слабка Росія може переживати значні трансформації та прямо протилежні сценарії – від вертикалі влади та повної контрольованості політичної системи до різкої активізації процесів. Якою вийде РФ з кризи, нею ж спровокованої – це теж питання.

У будь-якому разі повернення до статус-кво на пострадянському просторі неможливе, авіть якщо уявити, що Росія визнає помилковою свою позицію щодо України за останні два роки, піде з Донбасу та відійде від позиції Володимира Путіна щодо Криму, мовляв, «це питання історично закрито». Крім військової агресії, політичного тиску та інформаційної війни, Україна зіштовхнулася з проблемою необхідності подолання залежності від російських енергоресурсів та необхідності заміни російських ринків для українського експорту. Якщо додати до цього зруйнований Донбас, який якраз і давав багато експортних позицій, то виявиться, що Україна фактично майже з нуля по-новому має будувати та переорієнтовувати свою економіку. Зокрема, «експорт товарів з України в Росію в січні 2016 року скоротився порівняно з аналогічним періодом 2015 року на 48% - до 121 млн доларів, а імпорту з РФ обрушився на 60,6%, або більш ніж в 2,5 рази - до 246 млн доларів».⁶

Відтак, тісні регіональні зв'язки – а саме вони були для Росії найбільшою гарантією знаходження України в зоні впливу РФ та взаємозалежності двох країн – руйнує сама Росія через військову агресію.

---

⁴ «Лукашенко попросил США помочь с продвижением суверенитета Белоруссии», «Регнум», 03.08.2015, <https://regnum.ru/news/polit/1948568.html>

⁵ «Назарбаєв закликав гоюватися до ціни на нафту по 30 долірів за барель», «Українські новини», 19.08.2015, <http://ukranews.com/ua/news/349033-nazarbayev-zaklykav-gotuvatsya-do-ciny-na-naftu-po-30-za-barel>

⁶ «Товарообіг України і Росії впав в 2,3 рази», УП, 02.04.2016, <http://www.epravda.com.ua/news/2016/03/2/583818/>

2.2. Глобальний вимір. Недоговороздатність Росії як суб'єкта міжнародних відносин

Розворот Росії в протилежний бік від політики, яку проводив президент країни протягом своїх перших двох термінів, став повною несподіванкою для багатьох світових лідерів. Адже Захід за великим рахунком був готовий до того, щоб Росія як правонаступниця Радянського Союзу зберігала своє лідерство в регіоні. Для Заходу була важливою прогнозованість процесів на пострадянському просторі та розуміння того, яку філософію в широкому сенсі слова будуватиме Росія як лідер цього простору.

Замість цього – російська пострадянська еліта, яка більше десяти років інтегрувалася в західні реалії та була активним учасником різних переговорних майданчиків, раптом розірвала неформальний пакт із Заходом, будучи залежною за багатьма позиціями від нього (хоча б на рівні банківської системи). У цьому сенсі Кремлю нема в чому звинувачувати США і Європу. Кремль все зробив для цього сам.

Варто відзначити, що Путін прийшов до влади як представник команди «західників». Всупереч улюбленому в Україні міфу про те, що Путін – ставленик силовиків, цей фактор не був домінуючим. У призначенні Путіна на пост президента, всупереч його чекістському походженню, ключову роль зіграли не силовики, а олігархи, близькі до «сім'ї» Бориса Єльцина, який, до речі, не довіряв силовикам і, прийшовши до влади, відразу почав їх відтісняти. Власне, вся політика 90-х будувалася на тому, щоб знищити існуючу на той момент силову еліту. Путін як наступник Єльцина свої перші два президентські терміни діяв в логіці «західника». Третій термін Путіна став розворотом від Заходу. І чим далі, тим більше Росія буде занурюватися в ізоляціонізм, відгороджуючись «стінами» від усіх країн, які реально або потенційно відносять себе до західного світу. Пострадянські країни, які будуть орієнтуватися на Європу, в розумінні РФ, це теж «західники». Серце цих країн на пострадянському просторі – природно, Україна.

Чому відбувся такий розворот? Імперські амбіції РФ як фактор ніхто ніколи не заперечував – вони були, є і будуть, оскільки Росія – це протоімперія. Але розворот в напрямок військової логіки все-таки виглядає немотивованим. Політика Кремля щодо України за останні два роки – це стратегічна помилка. Але старт цих помилок почався не з українських подій 2013 року, а набагато раніше, з внутрішніх російських подій. Курс РФ на так званий «перспективний ізоляціонізм» - це результат внутрішньополітичного застою, нереформованої економіки, неминучого економічного відставання Росії від великих геополітичних суб'єктів, втрати позицій / впливу (навіть на пострадянському просторі). Урешті-решт все звелось до логіки, що лише у військовій площині Росія може демонструвати свою силу та міць, а наявність зовнішнього «ворога» та зовнішньополітичних «перемог» маскуватиме неминуче падіння економіки всередині Росії.⁷

Варто нагадати, що у 2010 році прем'єр-міністр Володимир Путін на засіданні Державної ради РФ, де обговорювалися стан та перспектива реформування політичної системи Росії сказав, що політична система в РФ повинна змінюватися, але в процесі можливих трансформацій не можна допустити ні «українізації», ні тоталітаризму.⁸

⁷ Олесь Яхно, «Быть Владимиром Путиным», «Левый берег», 12.01.2016, http://world.lb.ua/news/2016/01/12/325259_bit_vladimirom_putinim.html.

⁸ «Путин призвал не допустить украинизации политической жизни в России», «Корреспондент», 22.01.2010, <http://korrespondent.net/world/russia/1038936-putin-prizval-ne-dopustit-ukrainizacii-politicheskoy-zhizni-v-rossii>

Тоді Володимир Путін фактично озвучив три можливі варіанти розвитку політичної системи на пострадянському просторі. 1. «Українізація» (в розумінні Росії це політична нестабільність та некерованість). 2. «Жорсткий авторитаризм» (політика окремих лідерів країн Центральної Азії, зокрема Туркменбаші). «Напівавторитаризм» (керована демократія, система, де керованість забезпечує обмеженість конкуренції, контроль над ЗМІ, єдність правлячої еліти як класу).

Це, мабуть, вперше, коли так чітко була окреслена своєрідна політична філософія Путіна. Звичайно, що він позиціонував систему влади в Росії як оптимальну на пострадянському просторі. Навіть якщо вона якраз і прямо суперечить модернізації. Адже модернізація можлива якраз лише або при варіанті «українізації», або «авторитаризмі». Тому що або конкуренція (політична, економічна, інша) відбувається знизу, ґрунтуючись на ініціативі і іновативності, в тому числі, дрібного і середнього бізнесу. Або авторитаризм, коли модернізація відбувається зверху, під жорстким контролем харизматичного лідера. В той час, як «керована демократія» веде не до модернізації, а до «політичного суб'єктивізму». Модернізація в Росії як тема, яка була популярна в період президентства Дмитра Медведєва (2008-2012 роки) виявилася порожнім процесом. «Суб'єктивізм політики» – радянський термін. Власне, з таким формулюванням Микита Хрущов був звільнений з посади генерального секретаря. За бурхливу, але нічим не обґрунтовану діяльність (на кшталт ліквідації міністерств, експорту ракет на Кубу, «кукурудзяної теми»). «Суб'єктивізм в політиці» – це відмова від інституційних форм контролю і регулювання процесами. Це дії, які не враховують об'єктивні закономірності історії та реальні обставини сучасного розвитку країни. Це політичні рішення, які базуються на вірі у всесиллі адміністративних і силових рішень. Найчастіше тим, хто володіє значною владою, здається, що їх суб'єктивні можливості безмежні і вони діють відповідно доцїєї самоустановки. Тому «політичний суб'єктивізм» – це не просто помилкові рішення і дії. У багатьох випадках йдеться про наслідки, які далеко відводять проблеми від реальності, тим самим їх тільки збільшуючи.

У 2013 році правляча еліта Росії переживала пік політичної системи. Відшліфована певна ієрархія, яка здається цілком стійкою, все зосереджено на рішеннях 10-15 осіб, компетентних з будь-якого питання. У свою чергу, відсутність комунікації атрофує почуття реальності при владі. По суті, відсутність будь-якого контролю ззовні над рішеннями вузького кола правлячої еліти призводить до того, що вони не відчують небезпеки.

Володимир Путін, прийшовши до влади в 2000 році, в очах росіян виглядав майже як рятівник. Адже рівень існуючих на той момент запитів держави і суспільства політик на зразок Бориса Єльцина в принципі не міг реалізувати. Завданням Путіна у 2000-х було зміцнення державності, вирішення проблеми сепаратизму, побудова державного капіталізму – і Путін їх реалізував. І замість того, щоб надалі оголосити новий курс згідно з вимогами часу або ж поступитися лідеру, який би реалізував цей курс, Путін зупинився. Наступні його завдання і кроки були прив'язані не до перспективи держави, а до завдання забезпечення довголіття існуючого політичного режиму.

Як було вже сказано вище, розвилка в долі Росії постала не з українських подій 2013 року, а набагато раніше, приблизно в 2010-2012 роках. Тоді треба було зробити вибір між двома варіантами: 1). варіант «наздоганяючої стратегії»; 2). варіант «стратегії зламу».

Перший варіант – орієнтований на країну всередині, передбачає реформаторський курс, реальну модернізацію економіки, міжнаціональну політику (з урахуванням того, що в Росії проживає понад 200 національностей), побудову сучасної пострадянської держави, котра хоч і використовує досягнення минулого, але все ж орієнтується на майбутнє.

Другий варіант – зовні орієнтований, який передбачає не стільки збереження і розширення впливу Росії (без сучасної економіки це завдання не є реальним), скільки злам існуючого в світі статус-кво для того, щоб у цілому дестабілізувати ситуацію, і в цьому хаосі послабити позиції інших суб'єктів геополітики і в результаті переглянути підсумки «холодної війни».

Перший варіант передбачав як мінімум самообмеження еліт і конкуренцію (принаймні, в економіці). Другий – швидше, потужну мобілізацію країни не під розвиток, а під збереження статус-кво, скажімо, через формування образу ворога, зовнішнього та внутрішнього, тобто, через псевдозагрози та розрахунок на технології, які дозволяють законсервувати стан інститутів держави та суспільства.

У російських еліт не було і немає жодної реальної мотивації для проведення серйозних перетворень, стабільність – це відсутність змін. Більше того, зміни сприймаються як загроза. У підсумку був обраний другий варіант – звідси «російська весна» (при багатонаціональній РФ), агресія в Криму і на Донбасі з подальшою фашизацією російського суспільства, потім активізація у Сирії як можливість повернення на геополітичну майданчик та підтримка ліво- та праворадикальних партій/рухів у Європі.

Перехід Росії від «наздоганяючої стратегії» до «стратегії зламу» став повною несподіванкою для Заходу. У пострадянські роки Захід цілком лояльно ставився до окремих подій в Росії (до справи ЮКОСа, наприклад), очевидно, списуючи це на складнощі пострадянського становлення. Але, все ж, Європа і США очікували розуміння того, що буде робити Росія всередині, навіть не в плані політики, а в плані економіки. У підсумку, виявилось, що зовнішнє «хуліганство» (це, м'яко кажучи), політика конфліктів і розколів – це і є відповідь на внутрішні виклики.

В цьому сенсі анексія Криму та окупація Донбасу – це не лише проблема безпеки, суверенітету та територіальної цілісності України. Оскільки «ДНР» та «ЛНР», підтримувані Росією – це той інструмент, який за типом поведінки Росія намагається відтворити і на майданчику Євросоюзу. Мова йде про російську пропаганду, ставку на роздмухування конфліктів та намагання дискредитувати владу тієї чи іншої країни. Не кажучи вже про порушення Росією численної договірної бази, а також неформальних принципів поствоєнного світу, з приводу яких у суб'єктів геополітики був певний консенсус: 1). територіальна цілісність як цінність; 2). політика скорочення ядерної зброї. Коли ядерна країна змінює територіальні кордони, де-факто це спонукає інші країни до нарощування зброї, і саме тому, як заявила одною з перших серед інших лідерів Ангела Меркель, Німеччина ніколи не визнає анексії Криму.

Внаслідок намагання вирішити внутрішні проблеми за рахунок створення зовнішніх конфліктів Росія обнулила та позбавила смислу привабливі геополітичні позиції та надбання, які їй дістались у спадок від Радянського Союзу, а саме: статус постійного члена РБ ООН; сприйняття Росії як переможця у Другій світовій війні; ядерна зброя. Агресивна політика Росії, особливо, коли більша за розмірами та ресурсами країна вдається до агресії щодо слабшої країни, більше того, країни, безпеку якій сама ж гарантувала, фактично перевели Росію із статусу переможця та захисника в статус агресора. Таким чином, виявилось, що

саме Володимир Путін може завершити, умовно кажучи, партію «Сталін-Черчилль-Рузвельт», в якій у РФ як правонаступниці СРСР було багато виграшних позицій.⁹

3. Інтереси Росії щодо України. Інтереси України щодо Росії

3.1. Яка Україна потрібна Росії

Двосторонні українсько-російські відносини дуже часто сприймалися політиками та суспільствами обох країн в контексті внутрішньополітичних процесів. У меншій мірі – в Україні, де фактор Росії використовувався окремими політичними силами у виборчих кампаніях, а наявність стосунків українських політиків з російськими політиками (особливо, в питаннях газової співпраці) сприймалась як ознака впливовості. У більшій мірі – в Росії, де зовнішня політика нерідко підміняє/є синонімом внутрішньої політики.

У той час, як всі пострадянські країни, в тому числі Україна, після розвалу Радянського Союзу зайнялися формуванням власної ідентичності та розбудовою державності, враховуючи минуле, але все-таки виходячи з реалій 1991 року та необхідності будувати незалежну державу з орієнтацією на майбутнє, Росія бачила свою державну легітимність здебільшого в колишніх імперських проектах. РФ постійно транслювала колишнім республікам СРСР в тій чи іншій інтерпретації наступний посил: ми повинні бути разом в майбутньому, тому що ми були разом в минулому. І неважливо, наскільки це доцільно, взаємовигідно і взагалі відповідає сучасним реаліям.¹⁰

Відтак, замість того, щоб тверезо оцінювати процеси в Україні і, виходячи з цього, формувати взаємовигідні формати міждержавної співпраці, Росія намагалася всіляко гальмувати та протистояти процесу формування ідентичності в Україні. За цією неконструктивною спрямованістю своїх зусиль Росія не помічала власних помилок, які базувалися на неправильній оцінці української ситуації та неврахуванні різних чинників, які формують та впливають на різні процеси в Україні.

Нерідко російська влада списувала все або на суб'єктивний фактор, персоналію президента/прем'єра, або на «світову змову» проти Росії, коли пошук і формування образу «ворога» фактично замінював наявність реальної політики, дозволяв російській владі маскувати відсутність з боку Росії виразної стратегії щодо країн СНД в цілому і України зокрема. Хоча якщо ми подивимося на кроки усіх українських президентів (в тому числі Віктора Януковича до 2013 року), то в тій чи іншій мірі вони всі відстоювали курс на євроінтеграцію, оскільки вбачали в цьому певний захист від постійного тиску з боку Росії. І навпаки – Кремль недооцінював об'єктивні фактори, які набагато більше визначали та формували позицію України.

Якщо говорити про міждержавні відносини, російська влада ніяк не могла усвідомити, що між Україною та Росією в площині «політичного» апріорі набагато більш того, що роз'єднує,

---

⁹ Олеся Яхно, «Уход России из геополитики. Путин обнулил партию «Сталин-Черчилль-Рузвельт», УП, 27.08.2016, <http://blogs.pravda.com.ua/authors/yakhno/55de434f37452/>

¹⁰ «Великий российский разрыв», Олеся Яхно, Диалог.ua, 18.06.2016, <http://dialogs.org.ua/ru/periodic/page10888.html>

ніж того, що об'єднує (на відміну від економіки, де обидві держави знаходились на «примітивному рівні» розвитку).¹¹

По-перше, принципово різні державні моделі та політичні системи обох країн, а також напрямки еволюції цих моделей: Росія рухається в бік закріплення авторитарної моделі, Україна – до поліцентричності влади (парламентсько-президентська форма правління).

По-друге, різні ідеологічні вектори державності. Україна будувала національний проект держави, шляхом протиставлення українського державного проекту ідеї і образу «молодшої сестри Росії», після 2014 року – національний проект розширився таким поняттям, як громадянський патріотизм (важливість не стільки національної приналежності, скільки – громадянства патріотизму). Проект РФ – це проект імперії, за принципом інерції пострадянської легітимності.

По-третє, різні механізми приходу до влади президентів України і Росії, а, значить, – і ресурси легітимації як лідерів держави. Президент в Україні спирається на думку народу, президент у Росії – як наступник свого попередника спирається, перш за все, на елітний консенсус. Базовими і такими, що визначають логіку процесів, в Україні є свобода слова і політична конкуренція, в Росії – інтереси елітних груп.

Утім, Росія постійно, починаючи з 1991 року, ставила умови щодо України – як перед українськими, так і перед західними політиками в контексті тієї чи іншої проблеми. До подій 2014 року набір бажаних критеріїв/очікувань Росії щодо України був наступний.

1. Прогнозованість основних напрямів внутрішньополітичного та зовнішньополітичного курсу країни, що передбачає єдиний центр влади (як запорука успішної реалізації бізнес- та політичних проектів керівництва РФ).
2. Напівавторитарний політичний режим, базова характеристика якого – це стабільність в контексті незмінності (як приклад доказу життєздатності на пострадянському просторі саме російської політичної моделі).
3. Російська мова як друга державна і православна церква Московського патріархату (як доказ моноцентричності пострадянського простору з єдиним центром і єдиними культурними зразками – Росією).
4. Не вступ України в НАТО (як збереження лідерських позицій і впливовості РФ в регіоні, перш за все, в очах Заходу та демонстрація потенціалу впливовості у світі).
5. Збереження бази Чорноморського флоту РФ в Криму якомога довше (як гарантія присутності Росії в Криму).

Список економічних запитів російської правлячої еліти щодо окремих об'єктів української власності завжди залишався поза рамками публічних обговорень.

Одна з ілюзій російської влади полягала у тому, що для ефективної співпраці та проведення дружньої політики між Росією і Україною першорядним чинником є рівень лояльності

---

¹¹ «Какая Россия нужна Украине», Олеся Яхно, ИноСМИ.ru, 26.03.2016, <http://inosmi.ru/ukraine/20100326/158824898.html>

українського президента Москві.¹² Хоча найсуттєвішим чинником впливу на двосторонні відносини мала б стати зрозуміла та прийнятна позиція самої Росії – щодо колишніх країн пострадянського простору. Відсутність такої політики якраз і демонструвала неготовність/небажання вибудовувати двосторонні відносини, виходячи з рівності та самодостатності суб'єктів. Такий підхід, до речі, проявлявся не лише щодо України. Митний союз з самого початку формувався як такий, де рішення приймалися за квотним принципом, коли лідерство Росії передбачалось апіорі та фіксувалось на рівні правил.

Після подій 2014 року рівень співпраці між Україною та Росією звівся до мінімуму. Так, у нас є дипломатичні відносини, але вони носять характер мінімальної присутності та необхідності, в тих сферах, де це має значення для самої ж України (підтримка дипломатичних стосунків важлива з точки зору українських громадян в Росії, українських заручників, які незаконно утримуються в РФ, досудового процесу майбутніх позовів держави Україна проти держави Росія, який передбачає діалог між дипломатичними відомствами і т.д.). Також наявність дипстосунків убезпечує Україну від вибудовування Росією пропагандистського штампу, що «Україна хоче війни, тому й розриває дипломатичні стосунки». Як варіант цього пропагандистського штампу – «НАТО хоче напасти на Росію з території України».

«Гібридна війна» між Україною та Росією, якщо говорити не лише про військову, а й інші площини (політичну, економічну, інформаційну), може продовжуватися протягом невизначеного часу. Невідомо, яким буде порядок денний мирних домовленостей. Поки що йдеться про список вимог Росії щодо України в контексті логіки Володимира Путіна, спрямованої на ослаблення Української державності. Адже проекти «ДНР/ЛНР» для Росії – це не самодостатні утворення, які претендують на сепаратизм. Для Росії – це інструмент тиску та шантажу України з метою нав'язування того устрою та тієї політичної системи, які б працювали на послаблення України як цілісного суб'єкта. Причому Росія нав'язує Україні федералізм, в той час, як у самій РФ за останні 10-15 років відбулося не тільки звуження простору федеративності, тобто, прав і повноважень суб'єктів РФ, але й з'явилися адміністративно-територіальні одиниці, які суперечать російській конституції. Маються на увазі федеральні округи, які були створені відповідно до указу Володимира Путіна «Про повноважного представника президента РФ в федеральному окрузі» від 13 травня 2000 року. За конституцією РФ, федеральні округи не є суб'єктами чи іншою конституційною частиною адміністративно-територіального поділу Російської Федерації, їх створення йде в протиріччя з суб'єктами РФ, які, виходить, є частиною того чи іншого федерального округу.

Отже, на сьогодні список вимог Росії щодо України, якщо проаналізувати заяви різних представників російської влади, містить наступні позиції.

1. Україна не займається поверненням Криму. Формально, з публічної риторики повернення Криму як мета не зникає, але де-факто Україна готова змиритись з втратою.

---

¹² «Онтология «украинского хаоса», Олеся Яхно, Политком.ru, 15.07.2008, <http://politcom.ru/6510.html>

2. Україна не вступає в середньостроковій перспективі в НАТО, а також фіксує максимум євроінтеграції на рівні Угоди про Асоціацію з Євросоюзом, яка, як відомо, не передбачає вступу України в ЕС.

3. Україна не форсує ініціативи зі створення єдиної Помісної Православної Церкви.

4. Україна переходить до федеративного устрою, тобто, такого устрою, який дозволив би Росії поглиблювати/грати на ментальній різниці між окремими регіонами. По мірі посилення інститутів держави та суспільства цей ризик втрачатиме свою актуальність для України.

5. Україна, яка визнає лідерство РФ на пострадянському просторі і не претендує на цей статус.

Очевидно, що такий гіпотетичний список вимог не є прийнятним для України. Але до моменту консенсусу, формування цивілізованого бачення Росією України як сусіда та регіонального партнера може минути багато часу. По суті, нав'язування цього чи іншого умовного списку вимог – це і є об'єкт зусиль та мотивації дій РФ щодо України.

3.2. Яка Росія потрібна Україні

Україна ніколи чітко не артикулювала позицію відносно того, яка Росія як сусід та партнер відповідала б її інтересам, а, скоріше, реагувала на ті чи інші кроки РФ – газові та торговельні війни, шантаж щодо вступу в Митний союз і т.д. Що не заважало українським політикам використовувати фактор Росії у своїх політичних цілях. Значна частина українських політиків на словах говорила про необхідність інтеграції у Європу і водночас намагалася вибудувати тіньові відносини з російською владою, використовуючи це як фактор ваги та впливу всередині України (класична тема – участь у «газових схемах»).

Формулювання змістовної позиції України щодо Росії на сучасному етапі ускладнюється не лише фактом агресії РФ. А й тим, що у самій РФ немає відповіді на питання: а яка Росія потрібна самій Росії?

Нерідко всередині України зіштовхуємося з формулюванням дуже спрощеної позиції, мовляв, Росія от-от розвалиться. По-перше, у РФ є значний запас інерції. Великий простір Російської держави – це, з одного боку, вразливість (мається на увазі багатонаціональність, багатоконфесіональність, різні кліматичні умови і т.д.), а з іншого – перевага, тому що конфлікти в одній частині не поєднуються з конфліктами в іншій частині. По-друге, крупні суб'єкти геополітики не зацікавлені в розвалі Росії, тому що це створює ризики непрогнозованості на просторі РФ. Позиція Європи і США полягає в економічному ослабленні Росії (але без ідеї і прагнення розвалу РФ), ізоляціонізмі на різних міжнародних майданчиках, іміджевих ударах, скажімо, активізації різного роду справ і рішень (по Олександру Литвиненку, звинуваченнях в корупції і т.д.).¹⁴ Захід демонструє, перш за все, наявність повного обсягу інформації з найрізноманітніших, болючих для Кремля, тем, а також можливості подальшого економічного примусу РФ до деокупації України – у вигляді

---

¹³ «Дело Тимошенко»: псевдополитика против псевдоэкономики, LB.ua, 09.09.2011

¹⁴ «Высокий суд Лондона назвал Путина "вероятно" виновным в убийстве Литвиненко», ZN.ua, 21.01.2016, http://zn.ua/WORLD/vysokiy-sud-londona-priznal-putina-veroyatno-vinovnym-v-ubiystve-litvinenko-201969_.html

розширення санкцій.¹⁵ По-третє, тому що регіони Росії, які потенційно можуть складати ризик сепаратизму – переважно несамодостатні, і їм немає до кого тяжіти, крім Росії (за винятком Кавказу).¹⁶

Отже, незважаючи на війну між Росією та Україною, підготовку до судових позовів України проти Росії в міжнародних судах,¹⁷ питання можливих поствоєнних відносин між державами і бачення Росії як сусіда є актуальним за будь-яких обставин. Власне, однією з важливих передумов припинення війни є не лише відновлення територіальної цілісності України, а й сприйняття бачення внутрішнього та зовнішнього процесів обох країн. Умовно кажучи, Україна та Росія, які влаштовували б одна одну, наскільки це взагалі можливо.

Узагальнено можна так сформулювати підходи відносно того, яка Росія влаштовує Україну.

1. Росія – не імперія, а сучасна держава, яка переймається, перш за все, своїми внутрішніми питаннями.
2. Росія, яка адекватно та чітко розуміє своє місце в сучасному світі. Це велика, багата країна зі значними природними ресурсами та людським потенціалом, але не глобальна і навіть не регіональна держава, якщо ми говоримо про одноосібне лідерство РФ на пострадянському просторі.
3. Росія, яка сприймає кордони України, як і інших пострадянських країн, в межах 1991 року. Росія, яка дотримується існуючої двосторонньої договірної бази між Україною та Росією (не лише Договору про дружбу, партнерство та співробітництво, а й інших численних документів) та інших зобов'язань в рамках міжнародного права (Будапештського меморандуму в тому числі).
4. Росія, яка не спекулює на культурі та історії, не використовує історичні символи, події, пам'ять в якості інструменту розколів.
5. Росія як партнер, який мислить категоріями взаємовигідних конкретних проектів в тій чи іншій сфері економіки чи культурі, а не категоріями використання економічного ресурсу чи ресурсу «м'якої сили» (мови, релігії) з метою політичного тиску та шантажу України/інших пострадянських країн.

У цілому Україні потрібна Росія, яка буде просто іншою країною, нехай великою і сильною, однією з інших країн – а не начальником, не «старшим братом» і, головне, не вічним фактором української внутрішньої політики.

4. Групи інтересів та впливу

4.1. «Гібридизація» російського політичного класу

Щоб виробити максимально ефективну стратегію і тактику щодо союзника/конкурента/опонента/ворога, перш за все, треба мати адекватне розуміння того, з ким/чим

---

¹⁵ «США розширили санкції проти Росії», BBC, 06.09.2016, http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/09/160906_usa_russia_new_sanctions_sa

¹⁶ «Остров Россия», Архипелаг.ru, Вадим Цимбурский, http://www.archipelag.ru/ru_mir/ostrov-rus/cymbur/island_russia/

¹⁷ «Какие иски против России подаст Украина?», ZN.ua, 29.01.2016, <http://gazeta.zn.ua/internal/kakie-iski-protiv-rossii-podast-ukraina-.html>

маєш справу. Українсько-російська політика дуже часто оперувала штампами, в тому числі в розумінні російських еліт та процесів.

Один з найпоширеніших штампів, який не відповідає дійсності, – це поділ російського політичного класу на дві групи, «силовики» та «ліберали».¹⁸

По-перше, ліберальні цінності ніколи не були основою російської державності і чимось державотворчим. Як свого часу сказав Едвард Радзинський, Росія – це «країна, яка вічно чекає Бога і Царя – і при Романових, і в революцію, і в минулому, і в майбутньому». Крім того, колективні цінності завжди важили в Росії більше, ніж цінності окремої особистості. Поділити все порівну – це і є вища справедливість в розумінні російської людини.

По-друге, «силовики» і «ліберали» як групи не протистоять одна одній. Оскільки ні перші, ні другі не є самодостатніми. Так звані «силовики» та «ліберали» є, скоріше, символами російської політичної сучасності, але не її реальністю. На Заході, досліджуючи російську дійсність, зазвичай виходять з принципу: якщо не комуніст і не виходець з ФСБ – значить, ліберал. У Росії цей поділ виходить, очевидно, з наступного розуміння: «ліберали» – це політичні та бізнесові фігури, що сформувалися під час правління Бориса Єльцина, а також нові політики, підтримувані свого часу «сім'єю Єльцина», які входять в одну бізнесову імперію; «силовики» – це нова еліта з оточення Володимира Путіна (не обов'язково вихідці з силових структур), яка будує свою самостійну бізнес-імперію, а також частина політиків з 90-х, які долучились до цієї групи. У цих обох, в міру конкурентних групах, що складають єдиний правлячий клас, є свої олігархи, бюрократи, силовики і політики. У цьому сенсі і Володимир Путін, і Дмитро Медведєв (незалежно від того, вихідцями з яких структур та інститутів вони є) – представники однієї і тієї ж групи.

По-третє, в Україні склався стереотип, що в Росії як правонаступниці Радянського Союзу базис системи становить «корпорація силовиків», що представляє собою найбільш організовану групу з єдиними корпоративними цінностями та підходами у вирішенні завдань на чолі з Володимиром Путіним. Утім, у цьому сенсі можна висловити непопулярну думку на тему «чекістської диктатури»: «корпорація силовиків» як інститут померла разом з розпадом Радянського Союзу. Зрозуміло, що основу радянської політичної системи становили КПРС і КДБ. КДБ був інструментом, що забезпечує могутність імперії. У нього був замовник – сама держава в особі КПРС. Після розвалу Союзу, виявилось, що цей замовник зник. Борис Єльцин не довіряв силовикам і, прийшовши до влади, почав їх відтісняти. За допомогою Олександра Коржакова (керівник особистої охорони Єльцина) був зачищений старий склад силовиків. Виняток склали хіба що дві людини: Євген Примаков, який займав посаду керівника служби зовнішньої розвідки Росії (з 1991 по 1996 рік), і Микола Галушко, в минулому голова КДБ УРСР (1987-1991 роки), який займав при Єльцині пост керівника ФСБ всього лише півроку (вересень 1993-лютий 1994). Ніякої спадкоємності між представниками радянської силової еліти і еліти пострадянської Росії не було. На всі керівні пости в силових відомствах були призначені нові люди, які вже не відчували себе частиною «корпорації силовиків». Поряд з політиками і бізнесменами, силовики як дієвий інструмент стали членами тих чи інших фінансово-політичних груп. Єдине, що стало об'єднувати різні силові відомства – це наявність силових ресурсів. За великим рахунком, останній конфлікт силовиків і не силовиків був у 1996 році щодо президентських виборів. Олександр Коржаков як представник силовиків тоді вважав, що президентські вибори не

¹⁸ «Ночь чекиста», Олеся Яхно, «Картина дня», 09.11.2007, http://www.kartina-ua.info/index.phtml?art_id=184273&action=view&sel_date=2007-11-09

треба проводити в установлений законом термін, оскільки Єльцин дуже погано почувався, і виступав за розробку альтернативного сценарію. Дочка Єльцина Тетяна Дяченко та Борис Березовський – навпаки, що їх треба проводити із застосуванням політтехнологій. Лінія Коржакова зазнала поразки, і напередодні другого туру виборів він був відправлений у відставку, як і глава ФСБ Михайло Барсуков, який виступив тоді на його стороні.

Якщо ж демократи першої хвилі неохоче йшли на контакт з силовиками, то зміцнілі до середини 90-х олігархи зрозуміли, що силові структури можуть бути ефективним інструментом у досягненні їх цілей. Спочатку десятки тисяч екс-співробітників розвідки і контррозвідки контролювали мережі дрібної торгівлі. Потім вони стали потужним додатком в руках фінансово-політичних груп в боротьбі за велику власність. У цьому сенсі між Ігорем Сечіним і Романом Абрамовичем немає ніякої різниці. Оскільки силові ресурси є як у силовиків, так і у цивільних. Основу політичної системи Росії становлять, перш за все, політекономічні групи на чолі з Володимиром Путіним, що використовують силовиків як інструмент. У свою чергу, стабільність країни дуже довго трималася за рахунок високих цін на енергоносії, а економіка – за рахунок кредитів західних банків. Звідси – залежність російської економіки від зовнішньої кон'юнктури і хвороблива реакція на санкції Заходу. Інша справа, що анексія Криму та окупація Донбасу актуалізували роль військових, взагалі силових структур у РФ, риторику війни. Притому, що адекватної мотивації війни у Росії проти України, здатної мобілізувати все російське суспільство, – немає. Її вистачає лише на «гібридну війну», навіть ідея «Русского мира» виявилась не ідеологічною темою, а питанням, яке лежить у площині фінансування дестабілізаційних процесів Росією в Україні (маються на увазі записи, оприлюднені Генеральною прокуратурою України, де російські громадяни Сергій Глазьев та Костянтин Затулін говорять про фінансування сепаратистських акцій в українських містах)¹⁹.

У цьому сенсі більш красномовною може бути наступна умовна класифікація російського політичного класу: «москвичі», «петербуржці», «провінціали».²⁰ Причому цей розподіл, незважаючи на свою регіональність у назві, аж ніяк не пов'язаний з територіальністю тієї чи іншої групи. Просто зазначена регіональність спрощує систематизацію еліти, коли відсутні або є несправжніми всі інші критерії (скажімо, ідеологія, мораль і т.д.) У цьому випадку – це поділ, в першу чергу, за способом створення капіталу, цінностями та способом життя.

«Москвичі» – традиціоналісти та консерватори, прихильники методів Івана Грозного та політики Йосипа Сталіна, які вважають, що Москва повинна жити в 10 разів краще, ніж інші регіони РФ. Прихильники формули державності, сформульованої колись графом Сергієм Уваровим: «Православие. Самодержавие. Народность». Ціннісно вважають Захід вторинним, куди комфортніше психологічно уявляють ділову зустріч на Рубльовці, ніж деінде на Заході. Вважають, що православ'я – це і є інструмент модернізації та розвитку країни. Незважаючи на те, що церква як консервативний інститут в принципі не може бути інститутом модернізації, а також, що Росія – багатонаціональна та багатоконфесійна країна, і такий підхід не працює на діалог з мусульманами.

¹⁹ 22.08.2016. «1+1», ТСН, Сюжет про обнародування Генпрокуратурою України плівок щодо фінансування Росією сепаратистських акцій в Україні, <http://ru.tsn.ua/politika/gpu-obnarodovala-zapisi-razgovorov-sovetnika-putina-podozrevaemogo-v-prestupleniyah-protiv-ukrainy-696220.html>

²⁰ Классификация российской элиты: «москвичи», «питерцы», «агрессивные провинциалы», УП, Олеся Яхно, 22.12.2014, <http://blogs.pravda.com.ua/authors/yakhno/549869eca831f/>

«Петербуржці» – своєрідні прихильники політики Петра І. Вони вважають, що з Заходом треба співпрацювати, а головне – на ньому можна заробляти, продаючи російські ресурси та досягнення/відкриття (за їх наявності). Природно, що більш комфортно і безпечно вони себе почувають на Заході, вважають за краще зберігати свої заощадження в західних банках, а дітей навчати у західних університетах.

«Провінціали» – мешканці віддалених регіонів РФ, які вважають, що їх весь час у чомусь обмежують/лімітують. У них немає ніякої ідеології. Зате у них є енергія, сила неосвоєності насамперед. Їхня історична роль різко зростатиме, а прихід до еліти стане можливим, якщо кризові явища та конфлікти почнуться всередині / між «москвичами» і «петербуржцями». Передумови для такого процесу вже закладені, починаючи з 2014 року.

Ура-патріотична риторика, секторальні та персональні санкції щодо представників російських еліт, зокрема, тих, які позиціонували себе як «західники», скорочення ресурсу можливостей призводить до «гібридизації» політичного класу – змішування перших двох умовних груп («москвичів» та «петербуржців») та зростання ролі групи «провінціалів», яка становить ядро електорату Володимира Путіні і є основним споживачем російської пропаганди. Ті, хто був прихильником Заходу, а це значна частина оточення Путіна, очевидно, розраховували, що «курс на ізоляцію» – це короткотерміновий період, Росії вдасться дотиснути Україну та Захід, відновити статус-кво за багатьма напрямками.²¹ Формула, сформульована першим заступником голови адміністрації президента Росії В'ячеславом Володіним у 2014 році на дискусійному клубі «Валдай»: «Є Путін – є Росія, немає Путіна – немає Росії»²² – якраз і відображає трансформації, що відбуваються на рівні змін політичного класу в контексті сприйняття ситуації в країні. Виявилося, що партії, інститути держави та суспільства, з точки зору стійкості та міцності Росії – вторинні. Є лише «лідер-жрець» та «паства». Така трансформація, з одного боку, перетворила Путіна на безальтернативного лідера з рейтингом під 90 %. А з іншого – робить його заручником розуміння та бачення рівня політики «консервативної більшості», що означає, що відхилитись від поточного курсу чинному президентові РФ дуже складно.

4.2. Структура інтересів основних елітних груп

Непублічна сторона політичної системи Росії – це неформальна структура інтересів основних елітних груп на чолі з Володимиром Путіним як центральною фігурою. Розуміння механізмів узгодження інтересів в умовах «суверенної демократії» (коли формально діють демократичні інститути, а реально – рішення приймаються поза інститутами; функція інститутів – легітимація уже прийнятих рішень) в значній мірі є розумінням усього політичного процесу.

Цю модель по-різному характеризують різні російські політичні дослідники. Скажімо, Євген Мінченко вважає, що рішення у посткримській Росії, як і раніше, приймаються колегіально,

---

²¹ «Геннадий Тимченко: за все в жизни надо платить. И за знакомство с руководством страны тоже», ТАСС.ру, 14.08.2016, <http://tass.ru/opinions/top-officials/1353227>

²² «Московский комсомолец», 23.10.2014, «Володин: "Есть Путин — есть Россия, нет Путина — нет России"»,

<http://www.mk.ru/politics/2014/10/23/volodin-est-putin-est-rossiya-net-putina-net-rossii.html>

систему прийняття рішень він характеризує як «Політбюро»²³. Неформальна система управління, на думку Мінченка, розподіляється на декілька блоків: юридично-силовий, політичний, бізнесовий, технічний (секретаріт). Кожний з блоків представлений базовими фігурами-керівниками напрямків, серед яких – Сергій Шойгу, Ігор Сечін, Ігор Чemezov, В'ячеслав Володін, Сергій Іванов, Геннадій Тимченко, Юрсй Ковальчук, Аркадій Ротенберг, Дмитро Медведєв, Сергій Собянін, В'ячеслав Сурков, інші. Час від часу одні фігури посилюють свій вплив, інші – втрачають. Скажімо, Дмитро Медведєв суттєво втратив свої позиції. Оскільки запит на головного «вітринного ліберала» з влади сьогодні неактуальний. У свою чергу перехід Медведєва в формат технічного прем'єра призвів до втрати позицій президента «Роснефти» Ігоря Сечіна, який був альтернативним Медведєву центром впливу часів тандема «Путін-Медведєв».

Інший підхід формулює політтехнолог Гліб Павловський. Він вважає, що сьогодні в Росії діє «медіакратична модель», коли керівники федеральних телеканалів наділяються майже функціями деміургів у питанні формування політичного дискурсу. А стиль управління Путіна зразка 2012-2015 років характеризує як «стиль непрямого трактування», під яким розуміє «неможливість директивного управління, коли контроль підтримується технікою невизначеності».²⁴

Ще одне бачення, в рамках якого будується система прийняття рішень, як вважають російські учасники та спостерігачі за політичним процесом, – це поступове формування моделі «персоналістської диктатури Володимира Путіна». На користь такої тенденції може свідчити заміна голови АП РФ – «силовика» Сергія Іванова, який відображав інтереси певної групи, на «адміністратора» Антона Вайно, який сприймається виключно як кадрова фігура Путіна. Водночас, така кадрова заміна на «політично нейтральну фігуру» трактується окремими спостерігачами як ознака поступового відходу від політики конфронтації Росії з Заходом.

Вказані можливі моделі для України мають значення лише з точки зору механізму прийняття рішень, нестійкості та вразливості політичної системи РФ. Тобто, в контексті не змісту, а методів реагування. Умовно кажучи, частина політико-бізнесових груп виступає за замирення з Заходом, в той час, як інша – навпаки, сповідує радикальний підхід, щоб повністю перестати контактувати з Заходом. Також є певні розбіжності щодо того, чи варто було Росії «заходити на Донбас» – дестабілізація України зсередини, на думку тих, хто проти, могла б бути ефективнішою, ніж військове втручання. Незважаючи на конкуренцію між різними російськими політичними групами за український напрямок, для України немає великої різниці між різними моделями, з точки зору вибудовування стратегії та змістовної позиції. Той же Дмитро Медведєв, який завжди себе позиціонував як ліберал, у 2004 році, будучи головою президентської адміністрації Володимира Путіна, відповідав за український напрямок.

---

²³ 22.10.2014, сайт Minchenko.ru, дослідження «Политбюро 2.0» и посткрымская Россия».

http://www.minchenko.ru/netcat_files/File/Politburo%20in%20Russia%20after%20the%20annexation%20of%20the%20Crimea%20text.pdf

²⁴ «Кремль живет, под собою не чуя страні», Газета.ру, 26.12.2015,

http://www.gazeta.ru/politics/2015/12/25_a_7991945.shtml

Як показують різні російські соціопитування, ставлення російського суспільства до України варіюється, залежно від масштабу та експресії пропаганди. Цілком вірогідно, що зі зміною інформаційної політики зміниться й ставлення громадян РФ до України. Проблема в тому, що у Росії сьогодні немає чим замінити агресивну політику, яку проводить чинна влада РФ. Не дивлячись на те, що тема України майже щодня звучить на федеральних телеканалах Росії, стратегічного бачення у російських еліт не спостерігається.

Вибори до Держдуми, які відбулися 18 вересня, суттєво не змінили розстановку політичних сил. Незважаючи на те, що закон, за яким відбулися вибори, більш ліберальний, ніж той, за яким проходили попередні виборчі кампанії. Ці зміни відбулися як крок назустріч, як відповідь влади на мітинги на Болотній площі та проспекті Сахарова в 2011 році. Формально у виборах взяло участь 14 партій – «Единая Россия», ЛДПР, «Справедливая Россия», «Гражданская платформа», «Патриоты России», «Зеленые», «Партия роста», КПРФ, «Партия народной свободы (ПАРНАС)», «Гражданская сила», «Коммунисты России», «Яблоко», «Родина», «Российская партия пенсионеров за справедливость (РППС)»²⁵. Водночас більша частина цих партій – це партії-спойлери, орієнтовані переважно на те, щоб відбирати голоси у партій «Яблоко» і ПАРНАС.

У цьому сенсі більш показовими були місцеві вибори у вересні 2015 року (вибирали голів суб'єктів Федерації і депутатів закзібрання), де було продемонстровано майже радянський результат (другий тур відбувся лише в Іркутській області): у Кемеровській області – 97%, в Татарстані – 94%, в Ленінградській, Тамбовській, Пензенській, Краснодарській областях – близько 80%²⁶. Такі високі цифри, як не дивно, насторожують, оскільки можуть бути показниками не сили Кремля, а показниками потенціалу і неконтрольованості місцевих бюрократій, простіше кажучи, сепаратизму, особливо, за умов економічного спаду в РФ.

Що стосується можливих союзників України всередині російського суспільства та політикуму, наскільки це взагалі можливо, то йдеться про дуже нечисленну групу – представники середнього бізнесу, частина інтелігенції, які розуміють, що політика, яку проводить Росія за останні два роки, це втрата перспективи. Також можна говорити про незначну частину політичного класу, яка вважає, що Росія повинна повернутись до діалогу з Заходом. Так, у серпні 2016 року три кандидати в Держдуму від партії ПАРНАС запросили дозволу в українського МЗС проводити агітацію у Криму, – це той вияв незгоди з політикою російської влади, наскільки він можливий у сучасних умовах РФ.²⁷

---

²⁵ 12.08.2016, газета «Известия», матеріал про затвердження ЦВК РФ партій на вибори в Держдуму <http://izvestia.ru/news/626847>

²⁶ «Сепаратистский потенциал местных бюрократий, или Все что нам надо знать о региональных выборах в РФ», Олеся Яхно, УП, 18.09.2016, <http://blogs.pravda.com.ua/authors/yakhno/55fb2b616e568/>

²⁷ 15.08.2016, Newsland, <https://newsland.com/community/politic/content/kandidaty-v-gosdumu-ot-parnasa-zaprosili-razresheniia-u-kieva-dlia-agitatsii-v-krymu/5394682>

5. Наявні і потенційні ризики

Ризики, пов'язані з Росією, становлять один із найбільш значимих факторів впливу на українську ситуацію. Ці ризики можна класифікувати наступним чином: 1). пов'язані з зовнішнім тиском Росії (військовим, політичним, економічним, інформаційним); 2). обумовлені спробами Кремля розхитати ситуацію зсередини України через різні групи впливу в різних сферах та через можливу диверсійну діяльність; 3). визначені непрогнозованістю Росії, внутрішніми процесами в РФ, які так чи інакше впливатимуть на Україну. Також групи ризиків можна розділити на дві категорії за критерієм терміну актуальності/дієвості: 1). короткострокові/середньострокові; 2). довгострокові. Перші чотири з нижче описаних – це ризики коротко- та середньострокової перспективи. Наступні два можна віднести до ризиків довгострокового періоду.

5.1. Ризик активізації військових дій.

Про ризик розгортання повномасштабних військових дій РФ на різних напрямках українського кордону, а також загострення військових дій на Донбасі після переведення конфлікту в статус «перемир'я з порушеннями», Україна та представники країн Заходу говорять постійно. Навіть якщо масштабні російські військові навчання впритул українсько-російського кордону, а також розгортання нових військових груп у Криму, мають на меті військовий шантаж України та світу, на фоні заяв про український «держпереворот», прихід «хунти» до влади, необхідність та готовність захищати російськомовне населення начебто від «утисків» влади та жорстка «інформаційна війна» РФ проти України, свідчать про те, що військовий шантаж на будь-якому етапі може перейти у стадію активізації військових дій. Особливо враховуючи те, що питання безпеки для України як на регіональному рівні, так і глобальному, не дивлячись на задекларований намір вступити в НАТО, відкрите.

Імовірність. Середня. Ризик загострення військових дій з боку Росії матиме значну актуальність протягом року. Здавалося б, сенсу у військових діях на сьогодні немає, оскільки потенційна військова перемога чи подальше просування Росії вглиб України не переводяться у політичну та геополітичну перемогу/результат. Такі дії лише поглиблюватимуть сприйняття Росії в Україні та світі як агресора та призведуть до посилення економічного тиску на РФ через розширення санкцій. Водночас, для російського керівництва «воєнна логіка» має декілька прикладних значень: 1). зручний спосіб відволікання російського суспільства від погіршення соціально-економічної ситуації та переведення уваги на «зовнішнього ворога»; 2). механізм завуальовування відсутності реальної змістовної політики РФ за останні два роки; 3). інструмент тиску на Україну, спосіб економічного ослаблення України через необхідність значних військових витрат з бюджету; військовий тиск як додатковий до політичного та економічного, з метою створення кризи та дестабілізації ситуації в Україні.

Як уникнути? Складові, які працюють на зменшення ризику повномасштабної військової агресії з боку РФ, знаходяться в площині поєднання різних інструментів та логік: 1). посилення обороноздатності України; 2). міжнародний тиск на Росію, економічний та політичний; 3). переговорний процес, навіть якщо він не веде до остаточного миру, а лише до перемир'я (Мінські угоди, зокрема); 4). консолідована позиція політичного класу та суспільства; 5). посилення інформаційної безпеки; недопустимість роботи окремих ЗМІ, свідомо чи несвідомо, в руслі інформаційної політики РФ. Причому будь-яке переведення

конфлікту в єдину логіку – те, чого всередині України часто вимагають окремі політики (наприклад, визначитись «АТО чи війна?», провести референдум щодо ставлення до Донбасу), може призвести до скорочення маневру України. Оскільки може змусити нас діяти в єдиній логіці/площині, де позиції Росії можуть бути значно потужнішими/взагалі неспівмірними з українськими.

5.2. Ризик дискредитації України

Це ризик, який пов'язаний із намаганнями дискредитувати країну як всередині, в очах власних громадян, так і зовні через формування негативного іміджу України. Тобто формування образу України як небезпечної країни, де правоохоронні органи не можуть гарантувати порядок та безпеку громадян, країни з високим рівнем корупції, злочинів, де вбивають журналістів і так далі.

Імовірність. Висока. Це ризик, який матиме високу актуальність в коротко- та середньостроковій перспективах. Через значну кількість ресурсів та інструментів, один з яких – диверсії як спосіб дискредитації України. Причому мова йде про диверсійно-терористичну діяльність як всередині України (за даними Служби безпеки України, тільки за попередній рік вдалося попередити понад 200 терактів та затримати близько 30 диверсійних груп на території України)²⁸, так і про диверсії на анексованих та окупованих територіях (ситуація з Кримом), здійснені начебто Україною. Це дає можливість Росії уникати виконання своїх зобов'язань (Мінських угод, зокрема), звинувачуючи у всьому Україну, та працювати на формування недовіри до української влади, на «хаотизацію» суспільних настроїв.

Яу уникнути? Ефективна робота силових структур, ефективна інформаційна політика всередині країни та інформаційна присутність України у світі, зокрема, через розвиток іномовлення. Не менш важливим чинником є реальний внутрішній стан країни – боротьба з корупцією та реформаторський процес.

5.3. Ризик політичної кризи

Одночасне перебування у двох станах – війни та необхідності реформ – реалії, в яких Україна знаходиться уже понад два роки. Альтернативи такому підходові на сьогодні не існує: завдяки військовому спротиву української армії ніхто уже не говорить про «Новоросію», не йдеться про «ДНР/ЛНР», а ОРДО і ОРЛО, тобто окремі регіони Донецької та Луганської областей, не контрольовані Україною. У свою чергу, без реформ, економічного зростання та політичної консолідації неможливо посилювати армію. Водночас складнощі суміщення цих двох процесів, а також об'єктивно непроста соціально-економічна ситуація дозволяють окремим українським політикам, а також зовнішнім суб'єктам легко спекулювати на існуючих проблемах.

Імовірність. Середня. Ризик внутрішньої дестабілізації є значним в перспективі найближчих півроку-рік, коли одночасно може актуалізуватись низка проблем безпекового та соціально-економічного характеру. В умовах «гібридної війни» окремі українські політики, інколи не усвідомлюючи, стають інструментом інформаційних кампаній Росії проти України. Окремо варто сказати про так звані «псевдогромади» – структури, які створюються під гаслами

²⁸ «СБУ в зоні АТО уже нейтралізувала 30 ДРГ і передотвратила 200 терактів, - Тандит», 112 канал, 18.03.2016, <https://112.ua/ato/sbu-v-zone-ato-uzhe-neytralizovala-30-drg-i-predotvratila-200-teraktov-tandit-299159.html>

процесу децентралізації, але в той же час закликають громадян до того, щоб не платити податки державі (причетність до створення таких структур «Українського вибору» Віктора Медведчука перевіряє Генпрокуратура)

Як уникнути? Уникнути політичної дестабілізації можна через діалог з суспільством, роз'яснення владою своїх кроків, сутності та причин існуючих проблем. Недостатня кількість інформації породжує порожнечу, яку заповнюють або політики-популісти, що закликають до дострокових виборів, або групи впливу, що працюють в руслі російських інтересів. Не менш важливим є створення умов для політичної дискусії та конструктивного способу обговорення проблем, а також вміння відділяти питання національної безпеки та питання прав різних професійних спільнот (зоврема, не підміняти безпекові питання проблемами зі свободою слова).

5.4. Ризик намірів Росії «гібридизувати» Європу.

Економічний тиск Заходу на РФ як спосіб змусити до деокупації українських територій дієвий. Ситуацію в Криму і на окупованій частині Донбасу Кремлю багато в чому вдається утримувати через страх (в тому числі страх самопроголошених лідерів нести відповідальність за злочини) і пропаганду. І, все ж, це не означає, що Росія і далі не намагатиметься «гібридизувати» ситуацію, вдаючись до наступних базових характеристик «гібридної війни»: 1). принципу одночасності (замість послідовності) – реалізація прямо протилежних дій одночасно, декларування кроків в напрямку миру і паралельна робота на війну; 2). політика конфліктів і розколів по всьому світу; мета – переформатувати геополітичний простір на свою користь. Ті ж дії Росії на Близькому Сході спрямовані не стільки на боротьбу з ІДІЛ, скільки на провокування і створення ряду інших проблем, проблеми біженців зокрема (про що свого часу недвозначно заявив міністр закордонних справ Великобританії Філіп Хаммонд під час відвідування табору біженців в Йорданії). Проблема біженців, в свою чергу, так чи інакше, розхитує Євросоюз, позбавляє смислу безвізовий режим, до якого прагне Україна, створює в суспільствах європейських країн атмосферу недовіри, підриває рейтинги чинної влади. На цьому фоні Кремль розвиває співпрацю з партіями третього ешелону європейських країн, які явно або побічно працюють на політичних опонентів чинних лідерів.²⁹

Імовірність. Середня. Це ризик середньострокової перспективи. Політична реакція Євросоюзу на дії РФ сформульована на рівні п'яти керівних принципів побудови відносин з Росією, які були прийняті главами МЗС країн Євросоюзу. 1. Повернення Криму та повна імплементація Мінських угод як необхідна умова для будь-яких зрушень у відносинах ЄС-Росія. 2. Зміцнення відносин зі східними партнерами та іншими сусідами, особливо в Центральній Азії. 3. Зміцнення внутрішньої стійкості ЄС, особливо в зв'язку з можливими енергетичними загрозами та кіберзагрозами. 4. Вибіркова взаємодія з РФ в питаннях зовнішньої політики (Іран, Близький Схід, мирні переговори в Сирії) і протидії тероризму. 5. Готовність підтримки російського громадянського суспільства та участі в контактах «від людини до людини» і зокрема між молоддю ЄС та РФ. Варто відзначити, що ставка російської дипломатії на тактику особистих стосунків Володимира Путіна з лідерами західних країн не спрацювала та показала недооцінку Кремлем ролі інститутів в країнах Заходу. В той же час, фактор часу в сучасних умовах – ключовий. У США в кінці року

²⁹ «Кремль приступил к созданию условных "ДНР/ЛНР" в Европе», Олеся Яхно, УП, 03.02.2016, <http://blogs.pravda.com.ua/authors/yakhno/56b17d5866cc5/>

відбудуться президентські вибори, виборчий процес і час до інавгурації наступного президента, так чи інакше, будуть впливати на зовнішньополітичні кроки влади США і їх темп. Вибори у Франції та Німеччині, президентські і парламентські, відбудуться в 2017 році. Зрозуміло, що теракти та проблема біженців позначаються на рейтингах Ангели Меркель і Франсуа Олланда. Не можна виключати, що на якомусь етапі, під тиском представників великого капіталу, влада Франції та Німеччини будуть змушені порушити питання про пом'якшення санкцій.

Як уникнути? Зняття санкцій лише за умови повного виконання Росією взятих на себе зобов'язань. Протидія російській пропаганді.

5.5. Ризик непрогнозованої Росії.

В 2014 році російська влада, по суті, розпочала «перебудову-2», протилежну «перебудові-1». Мається на увазі розворот Росії від ліберального до консервативного курсу в російському розумінні (посилення влади, недопустимість альтернативної точки зору відносно існуючої офіційної, ура-патріотизм і т.д.). У Росії сьогодні ведуться ігри невідповідності. Тобто, невідповідність завдань, які стоять перед державою у XXI сторіччі, і тієї політики, яку проводить діюча влада. Пропаганда, побудована навколо віртуальності, а не реальності – частина цих ігор невідповідності. Звідси – наростання абсурду у самій Росії. А це завжди небезпечно, оскільки невідомо, що становитиме реальну загрозу на тому чи іншому етапі. Де-факто відбувається продукування нісенітниць. Причому можемо говорити про два види абсурду – зовнішній і внутрішній. Зовнішній абсурд – це поділ всього світу на удаваних «ворогів» та «не ворогів». Внутрішній абсурд – це саморуйнівні рішення і дії, які базуються на псевдозагрозах: знищення санкційних продуктів; заяви депутатів Держдуми, що, скажімо, вивчення іноземних мов в школах становить загрозу російським традиціям; перегляд рішень Єльцина та радянської влади, що підриває легітимність чинної влади як правонаступниці та Росії як правонаступниці СРСР. Скажімо, якщо Генпрокуратура РФ вважає можливим скасування «територіальних» рішень Верховної Ради СРСР Росії, по Криму зокрема, то в такому випадку нелегітимними можна визнати і рішення, згідно з якими «прирошувалась» і територія Радянської Росії, зокрема, за рахунок Латвійської і Естонської республік.

Імовірність. Висока, хоча це ризик, характерний для довгострокової перспективи. У Росії є великий запас міцності. В той же час відбуваються майже незворотні процеси. Вихід з «перебудови-2» для самої РФ може бути яким завгодно – від стискання в розмірах до повернення до монархії. У цьому сенсі невизначеність того, що відбувається в Росії – це ризик, з яким Україна зіштовхнеться на наступному етапі, після ризику військової агресії / паралельно йому. Найм'якший варіант для РФ – це, напевно, наступник Путіна на виборах у 2018 році. Ще один потенційний варіант – перемога якоїсь із груп, внаслідок усвідомленого розуміння необхідності або збереження Росії як РФ або переходу РФ до Росії. Представник цієї групи апріорі буде більш жорстким щодо еліт, у тому сенсі, що буде змушений у будь-якому випадку піти на якісь реальні зміни, що виходять за межі пропаганди, інакше ситуацію просто не вдасться утримати.

Як уникнути? Вивчення російської проблематики для того, щоб упередити можливі негативні наслідки для України від ситуації в РФ.

5.6. Ризик загострення ситуації навколо Криму

Україна має дуже мало реальних можливостей для впливу на ситуацію в Криму. Фактично, є дві точки дотику: 1). активна позиція України на різних міжнародних майданчиках щодо кримських татар, права яких системно і дедалі більше порушуються у Криму; 2). інфраструктурна та економічна залежність Криму від України. Україна постійно підкреслює, що працюватиме на повернення Криму виключно політико-дипломатичними засобами. В свою чергу, Росія думає, що тактична перемога (спеоперація з анексії Криму у 2014 році) стане стратегічною, і Крим назавжди залишиться в складі РФ. При цьому сама Росія, свідомо чи несвідомо, працює на конфліктність у Криму – переслідування кримських татар, погіршення економічних умов, перетворення півострова у військову базу фактично.

Імовірність. Середня. Це ризик довгострокової перспективи, який може актуалізуватись, виходячи з ряду можливих передумов: непрогнозованості подальшого розвитку РФ, нарощування Росією військового потенціалу, спротиву кримських татар. Володимир Путін переконаний, що питання Криму – історично закрите. В той же час, двічі повторити історію з вигнанням кримських татар (Росія – правонаступниця СРСР) за період менше, ніж за сто років – це якраз антиісторичний підхід. За великим рахунком, російська влада сама не вірить в те, що офіційно проголошує. Росія хоче показати, що українська ідентичність слабка, в той час як російська – перспективна. Можливе загострення ситуації в/навколо Криму може стати проміжною стадією від існуючого статусу Криму до повернення в склад України/існування в якості самостійного суб'єкту/подвійного суверенітету України та Росії.

Як уникнути? Активна міжнародна увага та тиск на Росію в питанні демілітаризації Криму, дотримання прав кримських татар, повернення РФ до логіки міжнародного права.

Рекомендації

Україна та Росія знаходяться в стані «гібридної війни» та об'єктивно віддалятимуться одна від одної. Відтак – рекомендації стосуються не стільки розвитку українсько-російських відносин, скільки – мінімізації наявних ризиків та реагування на існуючі виклики. Доцільними бачаться наступні позиції.

1. Всебічне вивчення проблематики РФ. Спрощене сприйняття Росії, керування українськими політиками в прийнятті рішень штампами багато в чому призвели до неправильної оцінки ризиків та можливих дій з боку РФ, починаючи з 2014 року. Україна може стати своєрідним дослідницьким хабом – експерти з усього світу могли б орієнтуватися на експертизу «російської проблеми» саме в Києві. 2. Приділення активної уваги України країнам СНД. Реакція країн СНД на агресію Росії – це хоч і м'яка підтримка України, але від цього не менш важлива. Ця підтримка базується на розумінні загрози можливого повторення з боку РФ прецедента «братської дружби».

3. Формування Україною бачення майбутніх стосунків з РФ на поствоєнний період/період досягнення остаточного миру. Ініціатива у формулюванні концепції відносин може належати саме Україні.

4. Підвищення рівня інформаційної складової зовнішньої політики. З урахуванням ризику «гібридизації» суспільств європейських країн, а, відтак, ризику зміни єдиної політики Заходу щодо Росії, іномовлення для України є вкрай важливим.

5. Питання безпекових гарантій. Перспектива українсько-російських відносин та можливих ризиків, пов'язаних з сусідством України з Росією, напряду залежить від безпекового питання в регіональному та глобальному вимірах. Очевидно, що Україна й надалі посилюватиме свою обороноздатність та наблизатиметься до стандартів НАТО. Водночас, питання гарантій безпеки надактуальне.

Подяка

Авторка висловлює подяку українським, російським, дипломатам із країн ЄС і США, політикам, експертам, громадським діячам та науковцям, які приділяють увагу висвітленню теми та знайшли час поділитися своїми поглядами щодо українсько-російських відносин. Навіть якщо ці позиції, якщо говорити про частину російських політиків та експертів, не збігаються і навіть більше – є антагоністичними. Зокрема, авторка вдячна Олександру Ситіну, Глібу Павловському, Олександру Гущину, Дмитру Некрасову, Станіславу Белковському, Ігорю Драндіну, покійному Вадиму Цимбурському (який вичерпно описав сучасну Росію у праці «Острів Росія»).